

předpoklady dlouhodobá autorova odborná specializace filozofa-etika. A konečně je třeba zdůraznit také aktuálnost předkládané publikace. Neboť v podmínkách, kdy právě etické obhajoby náboženství je používáno v zostřeném ideologickém boji, představuje seriózní a nanejvýš poučenou kritiku tohoto druhu náboženské apologetiky. Hlavoňova práce *Náboženství a morálka* se tak svou šíří, teoretickou úrovní i aktuálností zpracovávaného tématu řadí do té naší společenskovoědné produkce, která účinně napomáhá při prohlubování vědeckého světového názoru a formování socialistického vědomí člověka.

Jiří Svoboda

Josef Mužík: K filozofickým a metodologickým otázkám společenských věd. Ústav pro výzkum kultury, Praha 1979. 126 stran.

Monografie má šest kapitol (kromě krátké předmluvy). V první se autor zamýšlí nad významem vědeckého světového názoru pro práci ve společenských vědách. Charakterizuje je jako komplexní útvar duševního života lidí, který má klíčové místo v jejich přeměně v lidi komunistické epochy a který má stránku poznatkovou, hodnotovou, normativní a praktickou (19). Základní výzkum ve společenských vědách by bylo možno pojmut šířeji (13), metodologie třídit detailněji (14) a ukázat, že filozofie nezkoumá jen obecná teoretická východiska speciálních věd (22). To jsou však jen nepodstatná desiderata.

Druhá kapitola výstižně charakterizuje vztah vědy a ideologie a relaci poznání a hodnocení; autor bojovně polemizuje proti pojetí zájmu jen jako psychologického faktu (31—32) a proti revizi pojmu ideologie.

V kapitole o empirii a teorii autor výstižně vystupuje proti empiristickým tendencím zdůrazněním poznatku, že pravda je vždy myšlenkově, nikoliv jenom smyslově konkrétní. Rozbory dějinného determinismu a svobody (4. kap.) by bylo vhodné doplnit na s. 72 zmínkou o dialektickém pojetí kauzality.

Předposlední kapitola pozoruhodně vyzvedává význam subjektivního faktoru v dějinách, hlavně proti názoru, že podstatná je výlučně ekonomická sféra. Společenským vědám jako formě poznávací činnosti strany se autor věnuje v kapitole poslední; rozeznává činnost společenskovoědních institucí a poznávací činnost orgánů bezprostředně řídících. Zde je mnoho podnětů k přemýšlení o podstatě společenskovoědní práce, o otázce její relativní samostatnosti, o zprostředkovanosti jejího vztahu k praxi a o jiných otázkách.

Knihy by se měla stát předmětem diskusí mezi pracovníky všech společenských věd.

Jiří Cehl

Zdeněk Matějček — Josef Langmeier: Výpravy za člověkem. Odeon, Praha 1981. 220 stran.

Dnes již nebývá zvykem recenzovat ve filozofických časopisech díla psychologů, jak tomu bylo dříve se psychologické nevydělila ze sféry filozofie jako samostatná věda. Proč v případě práce klinických psychologů Matějčka a Langmeiera činíme výjimku? Důvodem je, že jejich kniha šťastným způsobem kombinuje výtěžky dlouholeté empirické praxe autorů v oboru dětské klinické psychologie a psychiatrie s rozsáhlou erudiicí a úctyhodným rozhledem po naší i světové literatuře nejen psychologické a psychiatrické, ale i sociálně psychologické a kulturně antropologické. Jde tedy o práci, kterou bychom mohli zařadit spíše do oboru integrální antropologie a která je nejen závažným slovem do diskuse k problémům vývojové psycho-

logie a sociální psychologie dětství a rodinného soužití, ale má mnoho co říci — a to jak na základě zdařilé marxistické filozofické koncepce, tak na základě rozsáhlého empirického materiálu — zejména k otázkám filozofické antropologie: jak se nám na základě nejmodernějších vědeckých poznatků jeví odvěký problém přirozenosti člověka, jaký je podíl vrozených vloh a prostředí při formování osobnosti člověka, jak konkrétně probíhá proces seberealizace a hledání smyslu života, jaké jsou způsoby a formy začleňování člověka do společnosti od útlého dětství až do stáří, jaké jsou předpoklady a následky zdravého i patologického průběhu těchto životních procesů, zda existují hranice pro údajně nekonečnou tvárnost a plastičnost lidské povahy, zda je člověk od přirozenosti dobrý anebo zlý, a podobné otázky, které zajímaly a budou zajímat jak přemýšlivé laiky, tak i filozofy a vědce všech věků.

Výpravy za člověkem nás vedou do šerého dávnověku i do světa moderní technické civilizace, do praesulů a pouští vzdálených kontinentů a ostrovů i do džungle současných velkoměst, objevují nám skrytá dramata rodinného života i tragédie dětí, které elementárního základu zdravého vývoje lidské osobnosti — uspokojivé rodiny — byly zbaveny, ukazují metodologické možnosti a meze poznání podstaty člověka při srovnávání lidského světa se světem zvířat, odhalují drsnou a krutou stránku válek i jiných společenských katastrof, které jsou (řčeno slovy autorů) „gigantický a oblundný přirozený experiment“ s dospělými i dětmi, při němž se v tragicky nepřirozených podmínkách (čtenáři zatane na mysl název románu K. Simonova „Člověk se nerodí pro válku“) „lidská přirozenost“ deprivuje a deformuje — na druhé straně se však vyjevují její netušené možnosti a nadání. (Dokumentem je tu např. Deník Anny Frankové nebo kresby terezínských dětí.)

Recenzovaná kniha je rovněž vzorem popularizace: je psána na přísně vědeckých základech; autoři se pečlivě vyhýbají lživosti, laciné sentimentalitě a banálnímu moralizování, ke kterému by je některé dílčí problémy — jako význam mateřské lasky pro zdravý psychický a fyzický vývoj dítěte, tragický osud opuštěných dětí i škody, vznikající na osobnostech dětí a dospělých ve zdánlivě spořádaných rodinách, zachvácených horečkou konzumního stylu života, atp. — snadno mohly svádět. Přitom se kniha čte jako fascinující román. Styl autorů i celkový způsob podání látky je vynikající. Práce je vysoce informativní a dává náměty k přemýšlení a řešení problémů nejen inteligentnímu laikovi, ale i filozofovi a odborníkům — psychologům, sociologům, právníkům, lékařům i etnografům. Zvláště bychom její četbu a studium doporučili rodičům a adolescentům, jakož i pedagogům a sociálním pracovníkům.

Zajímavým paradoxem je, že jedna z nejsilnějších stránek knihy — využití znamenité erudice a rozsáhlé praxe autorů v oboru dětské klinické psychologie a psychiatrie — je podle našeho soudu též příčinou jediného závažnějšího nedostatku, který bychom knize vytkli; ani ne tak jako zásadní kritiku, spíše jako připomínku či námět k přihlédnutí pro další vydání, kterého se práce jistě brzy dočká. Autoři jsou příliš zahleděni do světa dítěte a jeho rodiny. Ačkoli jim nemůžeme vytknout, že by nedbali širšího společenského kontextu, což činí výborným způsobem zejména v úvahách kulturně antropologického rázu nebo v kapitole o společenských katastrofách a jejich psychologických důsledcích, či v kulturně historicky zaměřené kapitole Do hlubin času, přece jenom se nám zdá, že dosti nepřihlížejí k významu práce pro vytváření osobnosti člověka a jeho společenského světa. V dané souvislosti jde o to, že by podle našeho soudu měli autoři prohloubit sociologický pohled ve směru, který by ukázal, jak sama rodina a její formy, styl výchovy dětí, definice mužské a ženské role, vztahy mezi generacemi, dělba práce mezi členy rodiny, její vztahy k „vnějšmu světu“ atd. jsou podmíněny danou ekonomickou formací, stupněm vývoje výrobních prostředků, vztahy mezi třídami, atd. Pak by se mnohé problémy i možnosti jejich řešení objevily v daleko ostřejším a plastičtějším osvětlení.

Litujeme též, že ke knize není připojen aspoň výběrový seznam literatury, který by byl laikovi poučením a vodítkem k další četbě a čtenářům studentům, filozofům a vědcům usnadnil hlubší studium těchto, dnes tak aktuálních otázek. Zato autoři s radostí pochválíme za velmi zdařilý výběr obrazových příloh, kterými jejich dílo získává jak na atraktivitě, tak na informativní a vědecké hodnotě.

Shrnujeme: Význam díla vidíme nejen v jeho filozofickém a vědeckém přínosu

k hlubšímu poznání člověka, ale i v jeho přínosu pro praxi, který je hluboce fundován dlouholetým bojem autorů za zlepšení osudu opuštěných a deprivovaných dětí. A tak nám může být jejich práce i příkladem konkretizace socialistického humanismu.

Helena Havlasová

Dejiny marxistickej filozofie 19. storočia. (Red. I. S. Narského, B. V. Bogdanova, M. T. Iovčuka.) Bratislava, Pravda 1982. 766 stran.

Nelze říci, že by o vzniku a vývoji marxistické filozofie 19. století existovalo málo publikací, ať již jde o monografické zpracování života a díla jednotlivých jejích představitelů, etap a problémových okruhů, nebo o souhrnné příručky, jež podávají celkový historickofilozofický obraz. Přesto je nutné vydání této knihy (Nauka, Moskva 1979) a její slovenský překlad jen uvítat. Mluví pro to mnoho důvodů.

Dějiny marxistické filozofie 19. století (především v dílech Marxe a Engelse) mají totiž základní a trvale aktuální význam: jsou opěrným bodem celé marxistické myšlenkové soustavy, jedním ze zdrojů současného tvořivého osvojení a rozvíjení marxismu a zároveň též objektem závažného ideologického boje, vedeného širokou škálou odpůrců marxismu — bojovnými antimarxisty počínaje a dezinterpretů, kteří se vydávají za marxisty, konče. Vedle záplavy masově vydávaných brožurek vycházejí též obsáhlé marxologické spisy, vydávané jednotlivými autory (z nichž mnozí se taktó marxismem zabývají jako celoživotním tematem) anebo celými týmy pracovníků rozvětvené sítě institucí, specializujících se na boj proti marxistickému světovému názoru a proti komunismu vůbec, na „Ostforschung“, na „sovétologii“ apod.

Široký kolektiv jednatřiceti sovětských autorů (pracovníků Filozofického ústavu AV SSSR a Akademie společenských věd při ÚV KSSS) položil proto právem do základů této syntetické práce mnohostrannou analýzu a interpretaci hlavních etap formování a rozvíjení marxistické filozofie a nejdůležitějších spisů, interpretaci zapojující tyto myšlenky do vnitřní souvislosti s aktuální problematikou marxistické filozofie a současně reagující na ty nejcitlivější body, na něž se upíná pozornost soudobých antimarxistických dezinterpretů „abstraktně humanistické“ či „scientistické“ provenience. Jde např. o tyto problémové okruhy: vztah k Hegelově filozofii, význam Ekonomicko-filozofických rukopisů, spory o „mladého“ Marxe (ve vztahu ke „zralému“), teorie revoluce, Marxovy ekonomické rukopisy a teoreticko-metodologický význam Kapitálu, Engelsovy filozofické práce a otázky dialektiky přírody atd.

Autoři kombinují proto historický přístup se zvýrazněným zřetelem k problémovým okruhům dialektického a historického materialismu jako myšlenkového systému. Ocenit je třeba, že filozoficky interpretují i ty Marxovy a Engelsovy práce, které se na první pohled filozofií nezabývají. Návaznost výkladu na pozdější vývoj zajišťují také tím, že odkazují na Leninovo rozvinutí myšlenek zakladatelů marxismu.

Obsáhlý materiál je rozdělen do pěti částí a osmnácti kapitol. První část („Formování marxistické filozofie v letech 1837—1848“) podává rozbor přechodu Marxe a Engelse k materialismu a komunismu a jejich základních spisů té doby: Ekonomicko-filozofických rukopisů, Svaté rodiny, Tezí o Feuerbachovi, Německé ideologie, Bída filozofie a Manifestu. Druhá část („Marxovo a Engelsovo rozvíjení materialistického pojetí dějin v období buržoazně demokratických revolucí v polovině 19. století“) se soustřeďuje na teoretické práce zakladatelů marxismu z let 1848 až 1852, opřené o rozbor revolucí 1848—1849. Třetí část („Vývoj marxistické filozofie v procesu vzniku vědecké politické ekonomie v padesátých až šedesátých letech 19. století“) zabývá se klíčovými obdobími Marxovy teoretické práce — jeho rozpracování materialistického pojetí dějin a marxistické dialektiky jako teorie a metody poznání v ekonomických rukopisech a v Kapitálu. Ústředním tématem čtvrté části („Vývoj marxistické filozofie v sedmdesátých letech a na počátku devadesá-